

УДК 378:78.078.68:781.62(477.82)

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.2.27>

В. І. Штихалюк

викладач

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

Н. М. Павлюк

викладач

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

В. М. Калашнюк

викладач

КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

МИСТЕЦТВО ДИХАННЯ І ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У ВОКАЛЬНО-ХОРОВОЇ РОБОТІ МАЙБУТНЬОГО ХОРМЕЙСТЕРА

У статті висвітлено основні питання щодо мистецького дихання і його значення у вокально-хоровій роботі майбутнього хормейстера. Висвітлено основні показники процесу мистецького дихання: вокально-технічний, емоційно-смысловий, тембральний. Закцентовано увагу на емоційно-смысловому показникові, його впливі на характер інтонації виконання музичного твору. Зазначено, що тембральний показник відіграє вирішальну роль у структуруванні художньо-образних частин цілого та характеру виконання твору.

*На основі опрацьованої науково-методичної літератури виведено формулу процесу мистецького дихання: *initio-movere-terminus* (розумію-відчуваю-виконую).*

Основними характеристиками формування хормейстера високого рівня визначено кантиленний спів, академічний тембр, чисту вокальну інтонацію.

Крім того, указується на важливість розвитку мелодичного й гармонічного слуху з урахуванням ладової основи та чистої вокальної інтонації вокаліста, характер дихання, синтезу поетичної й музичної інтонації.

Указано на роль артикуляції як важливої умови формування голосних і приголосних у співі, різних прийомів звуковедення, правильного вокального дихання майбутнього хормейстера.

Основними правилами процесу мистецького дихання визначено такі: економно розподіляти повітря для співу великої фрази; користуватися диханням при філіруванні звуку; урахувувати сутність агогіки в розподіленні дихання; голосні співати з наповненням, згідно зі звучанням фонем, а приголосні вимовляти швидко й чітко; стежити за дотриманням єдиного тембру протягом усього виконання фрази; вивчати твір варто влівоголоса, а повним голосом виконувати лише тоді, коли музичний твір вивчено досконало.

*Зазначено, що для вироблення високого виконавського рівня співака на початку роботи необхідно працювати над творами малої й великої форм у стилі акапельного співу, а потім переходити до більш складного репертуару. Майбутній хормейстер повинен голосом, жестом, помахом руки передавати характер музики. У жесті виконавця має відчуватися кантиленне прагнення через показ *strixie legato* – усією рукою, *non legato* – частиною руки, *staccato* – лише кистю.*

Визначено вирішальну роль інтонації в структуруванні образних частин і тембральної драматургії хорового твору. Як зразок проаналізовано українську народну пісню М.Д. Леонтовича «Пряля» щодо емоційно-смыслового й тембрального показників.

Ключові слова: мистецтво дихання, інтонація, тембр, опора звуку, артикуляція, хорова драматургія.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення перед викладачами академічного вокалу постає необхідність навчити студентів правильно володіти диханням. У вокальному мистецтві до голосу вокаліста та його дихання ставлять неабиякі вимоги. Тому співацький голос є важливим інструментом професійної діяльності майбутнього вчителя музики, а володіння правильними навичками дихання сприяє ефективній і якісній вокально-хоровій роботі майбутнього хормейстера.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало науковців, педагогів і музикантів упродовж усієї історії вокальної педагогіки зверталися до проблеми постановки та формування навичок правильного співацького дихання. Сучасна українська вокальна школа використовує та впроваджує кращі методичні розробки європейських шкіл. Важливу методичну цінність у дослідженні цієї проблеми мають праці відомих учених-вокалістів: Л. Дмітрієва, Г. Голубєва, А. Єгорова,

А. Здановича, В. Кантаровича, В. Луканіна, М. Микиши, у яких розглянуто головні проблеми вокального дихання. Тому проблема мистецтва дихання та його значення у вокально-хоровій роботі майбутнього хормейстера є актуальною й потребує належного висвітлення в наукових і методичних працях дослідників.

Мета статті – розкрити основні показники мистецького дихання в процесі вокально-хорової роботи майбутнього хормейстера.

Виклад основного матеріалу. Процес мистецького дихання є фундаментом ладоінтонаційного й метроритмічного показника у вокально-хоровій роботі майбутнього хормейстера. У його основі лежить змішане грудочеревне дихання, що сприяє розвитку та звільненню від надмірного напруження голосового апарату, оздоровленню всього організму вокаліста.

Один із найвідоміших і найталановитіших співаків світу Енріко Карузо досить конкретно описував проблему дихання у вокальному мистецтві: «Набрати достатньо повітря, на вмінні його правильно й економно використовувати ґрунтується все мистецтво співу. У співака може бути найнадійніший слух і найкращі наміри. Однак якщо він не вміє керувати диханням, то співатиме нечисто або буде видавати мляві, жалюгідні звуки» [5, с. 49].

Мистецтво дихання – це процес передачі повітря в резонансовий пункт при формуванні й наповненні голосних, їх переливання в єдиному тембрі з однієї голосної в іншу при короткій вимові приголосної з відчуттям грудочеревної опори в точці мечоподібного хряща. Це зумовлює й формує процес вокально-академічного кантиленного співу.

Важливим у вокально-хоровій роботі майбутнього хормейстера є відчуття природної ладової основи й чистої вокальної інтонації. Значна роль тут відводиться опорі звуку співака, відчуттю імпедансу (*impedance*), тобто мистецькому диханню.

Майбутній хормейстер повинен голосом, жестом, помахом руки передавати характер музики. У жесті має відчуватися кантиленне прагнення через показ штрихів *legato* – усією рукою, *non legato* – частиною руки, *staccato* – лише кистю.

Характер дихання включає два складники: *зовнішньо-технічний* і *внутрішній*. Внутрішній складник мистецького дихання зумовлено емоційно-смісловим показником у процесі забарвлення художнього образу твору.

Після засвоєння вокально-технічного показника як зовнішнього й усіх засобів музичної виразності починають вивчати партитури художнього змісту. Вивчаючи зміст, що обумовлює характер, тему, ідею хорового твору, ми стикаємося з емоційно-смісловим показником. Він обумовлює інтонацію, яка є внутрішнім чинником процесу емоційного забарвлення художнього образу твору.

На інтонаційну природу засобів музичної виразності при структуризації художньо-образних частин цілого відповідно до характеру твору впливає *тембральний* показник. Інтонаційна природа засобів музичної й процесуальний характер формування структури та образу твору детально розглянуто в науково-теоретичній праці «Інтонація, музична форма як процес» [1, с. 76].

У ході роботи над музичним твором варто зосередити увагу студентів на дотриманні чистої вокальної інтонації в природному ладі акапела. Початковий етап розучування хорового твору вимагає роботи в повільному темпі, поза ритмом, слідкуючи за переливанням однієї голосної в іншу при короткій вимові приголосних. А згодом варто перейти до вивчення твору в повільному ритмічному режимі, виховуючи внутрішнє відчуття ладової основи. Така методика розучування твору сприяє вихованню високої вокальної культури співака при засвоєнні хорових партій.

Хормейстер, перш ніж навчити інших вокальної культури, повинен:

- 1) самостійно виконувати деталі професійного художнього співу в природному ладі [3, с. 163];
- 2) приділити увагу розвитку й відчуттю внутрішнього слуху для визначення інтервалів вокальної інтонації;
- 3) на основі кантиленного співу володіти голосом;
- 4) відчути всі інтервали в природному ладі й вокально чисто співати – інтонувати;
- 5) хормейстер повинен професійно передати співакам свої наміри не словами, а голосом [3, с. 163].

Варто розглянути три основні якості у формуванні хормейстера високого класу у володінні природного ладу, а саме:

- 1) кантиленийний спів;
- 2) академічний тембр;
- 3) чисту вокальну інтонацію.

Важливу роль у структуризації образних частин і тембральної драматургії хорового твору відіграє артикуляція. Артикуляція – це спосіб вимови мелодії з певним ступенем розчленованості або зв'язаності складових її тонів.

Вокалізація голосних сприяє зосередженню співака на вокально-технічній завданні: а) плавному кантиленному звуковеденні; б) розподіленні голосних; в) вирівнюванні голосних у єдиному тембрі з відчуттям «нижньої платформи».

Процес мистецького дихання й усі засоби музичної виразності, згідно з емоційно-смісловим показником, наділені інтонаційною природою. Емоційно-смісловий показник обумовлює характер інтонації. Інтонація – це емоційне забарвлення художнього образу твору. Із цього випливає формула процесу мистецького дихання: *initio-moveterninus* (розумію-відчуваю-виконую).

Наведемо основні правила процесу мистецького дихання:

- 1) не перебирати повітря;
- 2) не видихати повітря повністю;
- 3) видихати повільно, тихо, спокійно;
- 4) економно витратити повітря для співу великої фрази;
- 5) брати дихання перед слабкою долею такту або ферматою;
- 6) користуватися диханням при філіруванні звуку;
- 7) техніку диригування обумовлює співоча вокальна культура;
- 8) спів вокалізів у природному ладі сприятиме перспективі розвитку голосу;
- 9) враховувати сутність агогіки в розподіленні дихання в структурно-образних частинах;
- 10) довгі ноти спрямовувати на процес філірування;
- 11) рух фрази до вершини має звучати на *crescendo*, а у зворотному напрямку – на *diminuendo*;
- 12) музична фраза має бути різноманітною, а нюансування контрастним;
- 13) при повторенні музичної фрази корисно міняти динаміку;
- 14) повним голосом можна співати лише тоді, коли музичний твір вивчений досконало;
- 15) голосні співати з наповненням, згідно зі звучанням фонем, а приголосні промовляти швидко й чітко, з тенденцією до відокремлення їх приєднання до голосних;
- 16) стежити, щоб єдиний тембр звучання фрази не мінявся на всьому діапазоні;
- 17) при розучуванні хорового твору дотримуватися принципу звучання інтервалів у природному ладі, бо це міцна співоча основа, що сприяє вокально-виконавській культурі;
- 18) щоб підвищувати виконавський професійний рівень, необхідно брати до роботи твори малої й великої форми, вивчати їх у стилі акапельного співу;
- 19) розспівку виконувати, наче мелодію, аналізуючи кожен інтервал природною висотою;
- 20) при співі за допомогою дихання непомітно здійснювати перехід від однієї ноти до іншої, від грудного до змішаного з головним регістрами;
- 21) при співі втримувати звук на кожній голосній і переходити на інші, не перериваючи звучання, одним тембром на *legato*;
- 22) при співі ноти необхідно «тісно» з'єднувати й виконувати «так», щоб вони були однакові за силою звучання й тембром.

Крім того, співак-професіонал повинен уміти користуватися та володіти різними тембрами: похмури, глухим, світлим. Тембр хору змінюється відповідно до зміни емоційно-смыслового показника.

Емоційно-смысловий показник обумовлює інтонацію, тобто емоційне забарвлення художнього образу при вираженні ідеї хорового твору. Сила вираження обумовлена емоційно-смысловим показником і є причиною становлення музики. Унаслідок цього впливає формула: *смысл-емоція-процес*. Тобто всі компоненти музичної виразності взаємозалежні, взаємозв'язані, мають процесуальний характер та інтонаційну природу у вираженні ідеї хорового твору й обумовлені емоційно-смысловим показником.

Інтонації належить роль структуризації образних частин твору згідно зі зміною емоційно-смыслового навантаження.

Також інтонація наділена синтетичною функцією. Унаслідок цього формуються структурно-образні частини твору. Контрастне зіставлення цих частин у часі та їх інтонаційна боротьба за утвердження основної думки твору не що інше, як темброва драматургія у вокально-хоровому мистецтві.

Яскравим зразком тембрової драматургії є вокально-хоровий твір М.Д. Леонтовича «Пряля».

Початок вокально-хорового твору «Пряля» звучить на *molto* верхнього мелодичного тетраорду в партії альтів сі-до-ре-мі грудного регістру. Під супровід баса й тенора шляхом переміщення в тональності е *moll*, з імітацією журчання прялки, що зумовлює сумний характер вокально-хорового твору.

Інтонація 1-ої частини емоційно-смыслові структури основної тональності проходить у партії сопрано на слова поетичного тексту «ой пряду, пряду, спатоньки хочу». Це обумовлює пригнічений стан невістки-прялі з приводу соціально-побутової несправедливої нерівності в сім'ї. Стомлена важкою працею, невістка мріє хоча б на мить заснути. Але свекруха, маючи жорсткий характер, примушує невістку прясти кужіль.

Інтонація 2-ої частини обумовлена процесом контрастного зіставлення в часі стосовно інтонаційного забарвлення в похмурому тембрі художнього образу жорстокої свекрухи зі зміїним характером: «А свекруха йде, як змія гуде». Вона несправедливо звинувачує невістку: «Сонливая, дрімливая, до роботи лінивая невістка моя».

Основна тема в тональності е *moll* звучить на *forte* в партії баса, згодом перекликається «як змія гуде» в партії альтів й «сонливая, дрімливая» в партії баса. Насичуючи драматургічний показник, композитор геніально використовує мелодичний хід верхнього тетраорду в е *moll* сі-до-ре-мі в партії тенора. Цим штрихом мистець інтонаційно підсилює драматизм художнього образу свекрухи, яка лізе, як змія, сичить, щоб ужалити душу невістки зміїною отрутою. Вступ партії сопрано «до роботи лінивая» веде до кульмінаційного звучання на фразі «лінивая» й на закінчення другої частини.

Після повтору 1-ої частини в процесі контрастного зіставлення структурно-образних частини цілого вокально-хорова драматургія – на слова «А свекорко йде». Емоційне забарвлення драматургії цієї частини досягає найбільшої кульмінації динамічного звучання хорового твору.

Згідно з емоційно-смысловим показником, у 3-ій частині закладена гармонія нижніх інтонацій щирого, правдивого кохання невістки-прялі до милого й, відповідно, милого до своєї дружини. Це проявляється у світлому тембрі звучання головної теми партії сопрано. На слова «А мій милий йде» і повтор у партії тенора «Милий йде, як голуб гуде» перекликається з нижнім відтінком світлого тембру вокалізу в партії тенорів.

Висновки і пропозиції. Мистецтво дихання – це складний процес набуття майбутніми вчителями музики та хормейстерами вокально-технічних навиків і прийомів співу, відчуття природної ладової основи та чистої вокальної інтонації. Ефективність процесу мистецького дихання залежить від узгодженої взаємодії вокально-технічного, емоційно-смысового й тембрального показників. На основі опрацьованої науково-методичної літератури виведено формулу процесу

мистецького дихання: *initio-movere-terninus* (розумію-відчуваю-виконую).

Перспективи наступних досліджень ми вбачаємо в подальшому вивченні проблеми мистецького дихання у вокально-хоровій роботі майбутнього хормейстера.

Список використаної літератури:

1. Асафьев Б. Основы музыкальной интонации. *Музыкальная форма как процесс*. Ленинград : Музгиз, 1963. С. 198–215.
2. Лесс А. Титта Руффо. Жизнь и творчество. Москва : Советский композитор, 1983. С. 63–65.
3. Муравський П. Моя хорова школа. Методика акапельного хорового співу. До 100-річчя від дня народження й 80-річчя мистецько-педагогічної діяльності / ред.-упор. О. Шокало. Київ : ВЦ «Просвіта», 2014. 275 с.
4. Колесса М. Основы техники диригування. Київ, 1973. С. 12.
5. Назаренко И. Искусство пения. Москва, 1968. С. 57–195.
6. Орлова Е. Интонационная теория Асафьева как учение о специфике музыкального мышления. История, становление, сущность. Москва, 1984.

Shtuhalyuk V., Pavlyuk N., Calashnyuk V. The art of breathing and in the vocal and choral work of the future choirmaster

The art of breathing and its significance in the vocal and choral work of the future choirmaster.

The article highlights the basic issues of artistic breathing and its importance in the vocal and choral work of the future choirmaster. Here the main indicators of the process of artistic breathing are highlighted: vocal-technical, emotional-semantic, timbre. The emotional and semantic indicator and its influence on the nature of the intonation of a musical work is emphasized. It is noted that the timbre indicator plays a crucial role in structuring the artistic and figurative parts of the whole and the nature of the work.

Based on the processed scientific and methodical literature the formula of art breath is deduced: initio-movere-terninus (I understand- I feel- I perform).

The main characteristics of the formation of a high-level choirmaster are defined: cantilena singing, academic timbre, pure vocal intonation.

In addition, it is indicated the importance of the development of melodic and harmonic hearing, considering the fricative basis and pure vocal intonation of the vocalist, the nature of breathing, the synthesis of poetic and musical intonation.

The role of articulation as an important condition for the formation of vowels and consonants in singing, various techniques of sound, the correct vocal breathing of the future choirmaster are indicated.

The basic rules of the process of artistic breathing are defined as follows: economically distribute the air for singing a big phrase; use breathing when filleting sound; take into account the essence of agogics in the distribution of respiration; sing vowels with filling, according to the sound of the phoneme, and pronounce consonants quickly and clearly; monitor compliance with a single tone throughout the performance of the phrase; the work should be studied in a low voice, and performed in a full voice only when the musical work is thoroughly studied.

It is noted that to develop a high level of performance of the singer at the beginning of the work it is necessary to study works of small and large form in the style of a cappella singing, and then move on to a more complex repertoire. The future choirmaster must convey the nature of the music with his voice, gesture, and wave of his hand. In the performer's gesture, there should be a cantilena desire through the display of legato strokes - with the whole hand, non legato – with the hand part, staccato – only with the brush.

The decisive role of intonation in the structuring of figurative parts and timbre drama of a choral work is determined. As a sample, the Ukrainian folk song by M.D. Leontovych "The Spinner" ("Priliala") in terms of emotional, semantic and timbre indicators is analyzed.

Key words: art of breathing, intonation, timbre, sound support, articulation, choral drama.